

چالش‌ها و الزامات انتصاب قضات در دیوان عدالت اداری با نگاهی به محاكم اداری فرانسه

غلامرضا مولایی*

ولی‌الله حیدرنژاد**

تاریخ پذیرش: ۹۸/۱۲/۱۲

تاریخ دریافت: ۹۸/۰۶/۱۴

چکیده

دیوان عدالت اداری به عنوان مرجع دادرسی اداری از نهادهای تأثیرگذار و موفق دستگاه قضایی پس از پیروزی انقلاب اسلامی محسوب می‌شود. اساساً فلسفه ایجاد دادگاه‌های اختصاصی و خصوصاً دیوان عدالت اداری به مرجع دادرسی اداری، تخصصی شدن رسیدگی است و در همین راستا، ضروری است قضات دیوان عدالت اداری با توجه به زمینه‌های تحصیلی، دارای تخصص و تحصیلات در گرایش‌های حقوق عمومی و دیگر گرایش‌های مرتبط با این حوزه باشند و از بدو به‌کارگیری، ضمن گذارندن دوره کارآموزی عمومی، به صورت اختصاصی دوره آموزش و کارآموزی مرتبط با حوزه تخصصی دعاوی اداری را نیز طی کنند. خصوصاً اینکه قانون اساسی در دو اصل یکصد و هفتادم و یکصد و هفتاد و سوم صلاحیت‌های ویژه‌ای را به صورت مجزا برای دیوان عدالت اداری برشمرده است که به لحاظ صلاحیت و حوزه رسیدگی با محاکم عمومی دادگستری متفاوت است. در شرایط کنونی، قضات به صرف داشتن شرط سابقه در دیوان عدالت اداری مشغول به خدمت می‌شوند و پس از انتصاب به عنوان قاضی دیوان عدالت اداری به صورت تجربی، آن هم طی مدت‌های طولانی و در خلال صدور آرای قضایی به صورت آزمون و خطا، با حوزه‌های تخصصی گسترده و پیچیده مرتبط با دیوان عدالت

* دانش‌آموخته دکتری حقوق عمومی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، تهران.

Saleh.mowla@gmail.com

** دانشجوی دکتری حقوق عمومی، دانشگاه امام صادق علیه‌السلام (نویسنده مسئول)

v.heidarnzad@yahoo.com

اداری آشنا می‌شوند. در مقایسه و مطالعه تطبیقی با دادگاه‌های اداری و شورای دولتی فرانسه، مشاهده می‌شود که قضات اداری با شیوه‌ای کاملاً مجزا از قضات دادگاه‌های عمومی، عمدتاً از میان فارغ‌التحصیلان کارشناسی ارشد حقوق عمومی که در مدرسه ملی اداری آموزش دیده‌اند، انتخاب می‌شوند. تأثیرگذاری آرای شورای دولتی و جایگاه آن در حقوق اداری فرانسه را باید در کنار ساختار سنجیده، پیشینه و قدمت تاریخی، مرهون تخصص‌گرایی و سپردن تصدی منصب قضاوت اداری به قضات متخصص و آموزش‌دیده در حوزه حقوق عمومی دانست. لذا ضروری است، در دیوان عدالت اداری نیز نخبگان حقوق عمومی پس از گذراندن دوره‌های کارآموزی عمومی و تخصصی به عنوان قاضی منصوب شوند. در حقیقت، صرف تأسیس دادگاه اختصاصی به منظور دادرسی اداری، بدون استفاده و به‌کارگیری قضات متخصص و آموزش‌دیده در گرایش‌های حقوقی مرتبط با دیوان عدالت اداری نقض غرض بوده، وافی به مقصود نخواهد بود. ضمن اینکه اتخاذ رویکرد تخصص‌گرایی در آموزش و به‌کارگیری قضات دیوان عدالت اداری، علاوه بر کاهش اطاله دادرسی، اتقان آرا و ارتقای عملکرد به ایجاد تحول و پویایی در حقوق اداری نیز منجر خواهد شد.

کلیدواژگان:

انتصاب قضات، حقوق عمومی، دادرسی اداری، دیوان عدالت اداری، شورای دولتی فرانسه.

مقدمه

پس از تأسیس دیوان عدالت اداری در ایران به عنوان یکی از دستاوردهای بزرگ انقلاب شکوهمند اسلامی، مطالعه در خصوص مباحث مربوط به دادرسی اداری به یکی از مسائل مهم حقوقی در کشور تبدیل شده است. علی‌رغم جایگاه والا و ارزشمند و آثار مثبت دیوان عدالت اداری در نظام قضایی ایران و نقش‌آفرینی در احقاق حقوق شهروندی، این نهاد در حوزه دانش حقوق عمومی، تاکنون تأثیرگذاری چشم‌گیری نداشته است و در مقایسه با نهادهای مشابه در سایر کشورها نیز، آرای دیوان عدالت اداری، خصوصاً آرای هیئت عمومی به لحاظ علمی و از منظر تحول‌آفرینی و پیشرفت حقوق اداری عملکرد قابل ملاحظه‌ای لازم نداشته است.

در مطالعات تطبیقی، ضرورت جذب و آموزش تخصصی قضات موضوعات امری ضروری تلقی می‌شود و از مهم‌ترین دلایل مورد توجه قرار نگرفتن آرای دیوان عدالت اداری به لحاظ علمی را می‌توان عدم تخصص قضات دیوان در حوزه حقوق عمومی و حقوق اداری دانست.

امروزه لزوم تخصص‌گرایی در به‌کارگیری قضات، به اندازه‌ای دارای اهمیت است که در اروپا با توجه به تفاوت شأن دادستان‌ها، اصول به‌کارگیری و استخدام دادستان‌ها با قضات یکسان نیست و دارای آیین‌نامه‌های متفاوتی است که در توصیه‌نامه‌های کمیسیون ارتقای عدالت اروپا مورد تأکید قرار گرفته است.^۱ از همین رو، در برخی از کشورهای اروپایی، استخدام و انتصاب دادستان‌ها از قضات تفکیک شده است که این تفاوت‌ها در فرایند آموزش و حرفه‌ای شدن آنها نیز اعمال می‌شود.^۲ به‌کارگیری و آموزش قضات در رشته تحصیلی تخصصی آنها به اندازه‌ای ضروری است که در کشوری همچون فرانسه، کلیه فرایند جذب قضات دادگاه‌های اداری و شورای دولتی از قضات دادگاه‌های عمومی متفاوت است. به این دلیل که تصمیم‌گیری و صدور رأی مناسب و صحیح نیازمند دانش تفصیلی نسبت به قوانین و مقررات است و این دانش تفصیلی با تخصص‌گرایی و آموزش لازم در حوزه‌ای که دادرس در آن اتخاذ تصمیم می‌نماید، قابل دستیابی است.

۱. کمیسیون اروپایی ارتقای عدالت، ۱۳۹۵، صص ۱۹۸-۱۹۹.

۲. سازمان شفافیت بین‌الملل، ۱۳۹۵، ص ۵۰.

۱. مسائل و چالش‌های انتصاب قضات در دیوان عدالت اداری

با توجه به پیشینه و شرایط انتصاب قضات در دیوان عدالت اداری مشخص می‌شود، در تمامی قوانین مرتبط با دیوان عدالت اداری از جمله ماده ۲ قانون دیوان عدالت اداری مصوب ۱۳۶۰، ماده ۱۹ قانون دیوان، اصلاحی ۱۳۷۸ به جز شرط سابقه که از سال ۱۳۸۵ و با تصویب قانون دیوان عدالت اداری، در نظر گرفته شده است، هیچ‌گونه شرط و صلاحیت تخصصی که وجهه متمیزه قضات دیوان عدالت اداری از قضات سایر محاکم دادگستری باشد، در نظر گرفته نشده است. در ماده ۴ قانون تشکیلات و آیین دادرسی دیوان عدالت اداری مصوب ۱۳۹۲، به عنوان قانون حاکم پیش‌بینی شده است؛ «قضات دیوان عدالت اداری، با حکم رئیس قوه قضائیه منصوب می‌شوند و باید دارای ده سال سابقه کار قضایی باشند. در مورد قضات دارای مدرک کارشناسی ارشد یا دکترا در یکی از گرایش‌های رشته حقوق یا مدارک حوزوی هم‌تراز، داشتن پنج سال سابقه کار قضایی کافی است». تبصره یک ماده ۴ قانون تشکیلات دیوان، قضاتی را که حداقل پنج سال سابقه کار قضایی در دیوان داشتند، همانند قانون مصوب ۱۳۸۵، از شمول این ماده ۴ مستثنا اعلام نمود. بنابراین در قانون سال ۱۳۸۵ و ۱۳۹۲ تنها شرطی که برای قضات دیوان عدالت اداری پیش‌بینی شده است، صرفاً اشتراط داشتن سابقه قضایی، بدون لحاظ تخصص و گرایش تحصیلات تکمیلی قضات است. در خصوص روند انتصاب قضات دیوان عدالت اداری، هر چند شیوه‌نامه مدون و مصوبی تاکنون مورد تدوین قرار نگرفته است، اما در رویه عملی، انتصاب قضات بدین شرح صورت می‌پذیرد که قضات واجد سابقه قضایی مذکور در قانون، تقاضای خود را برای خدمت در دیوان عدالت اداری، به ریاست دیوان عدالت اداری تقدیم می‌کنند و رئیس دیوان با نیازسنجی جذب قاضی جدید، ضمن بررسی سوابق قضات متقاضی و در برخی دوره‌ها از طریق مصاحبه علمی، نسبت به انتخاب قضات حائز صلاحیت و پیشنهاد به ریاست قوه قضائیه به منظور انتصاب در دیوان عدالت اداری اقدام می‌نماید. در ادامه به چالش‌ها و آسیب‌شناسی وضعیت کنونی انتصاب قضات در دیوان عدالت اداری پرداخته می‌شود.

۱.۱. اقتضات و قواعد خاص حقوق عمومی

حقوق عمومی، نظام و قواعد خاص و ویژه‌ای دارد که اختصاص به حقوق عمومی دارد و در حقوق خصوصی قابل استناد نیست.

در حقوق عمومی دولت دارای حاکمیت یا قدرت عالی و برتر است و علت وجودی دولت، ارائه خدمات عمومی در راستای منافع عمومی ذکر شده است.^۱ لذا ماهیت حقوق عمومی در خصلت نابرابر طلب آن نهفته است که خود ناشی از طبیعت روابطی است که بنا دارد، حد و نظم آن را تعیین کند. به بیان بهتر، قدرت سیاسی و اداری که رسالت آن حفظ منافع عام و از نیروی دولتی بهره‌ور است، در یک طرف معادله واقع می‌شود و در سوی دیگر، اشخاص خصوصی وجود دارند که از منافع شخصی خود دفاع می‌کنند. قواعد حقوق عمومی به شکل قواعد ویژه‌ای صورت‌بندی شده‌اند که با قواعد لازم‌الاجرای حقوق خصوصی که انتظام‌بخش روابط افراد خصوصی است، تفاوت یافته‌اند. لذا اصالت مفهوم حقوق عمومی به سبب وجود قواعدی است که نسبت به حقوق خصوصی حالت استثنایی دارند.^۲

این اقتضائات و تفاوت‌ها باعث تمایز قضات دادگاه اداری از محاکم عمومی دادگستری می‌گردد و مقتضای این‌گونه مراجع می‌بایست تخصص لازم داشته باشند که بر اساس آن اصول حقوق عمومی را شناخته، بر بر مبنای آن آرای خویش را صادر نمایند.^۳ در واقع، چالش خیلی از قضیه‌های حقوق عمومی برقراری بهترین و مناسب‌ترین توازن میان منفعت یا مصحلت عمومی و حقوق و آزادی‌های فردی است و وظیفه آن این است که مکانیزم‌هایی را تعبیه و قاعده‌سازی کند و در اینکه جلوی سوءاستفاده از قدرت عمومی را بگیرد و خلأ و شکاف ایجاد شده را با خلاقیت‌ها و ابتکارات حقوقی پر نماید.^۴ تفاوت ماهیت اختلافات خصوصی و عمومی و همچنین تخصصی بودن هر یک از آنها حکم می‌کند که دادرسی اداری از دادرسی قضایی متمایز شود.^۵

بر همین مبنا، می‌بایست در قانون دیوان عدالت اداری نسبت به انتخاب قضات دیوان، ماهیت اداری موضوعات مطروحه در دیوان عدالت اداری توجه قرار گیرد؛ چراکه لزوم تخصص قضات اداری در مسائل و موضوعات حقوق عمومی و اداری، یکی از مهم‌ترین عوامل موفقیت

۱. نوین، پرویز، *اصول حقوق عمومی*، تهران: انتشارات جنگل و تدریس، چاپ اول، ۱۳۹۰، صص ۱۸-۱۹.

۲. قاضی، ابوالفضل، *گفتارهایی در حقوق عمومی*، تهران: نشر دادگستر، چاپ اول، ۱۳۷۵، ص ۲۳.

۳. نوین، پرویز، پیشین، صص ۲۰۳-۲۰۴.

۴. زارعی، محمدحسین، *مصاحبه تخصصی: حقوق عمومی کارکردها و چالش‌ها*، مجله حقوق عمومی، اسفند ۱۳۸۵، شماره ۲، صص ۶-۸.

۵. رستمی، ولی، «جزوه حقوق اداری تطبیقی»، دوره کارشناسی ارشد حقوق عمومی، دانشگاه تهران، پاییز ۱۳۸۵، ص ۱۷.

دادرسی اداری است. علاوه بر آن، در اصل یکی از دلایل پیش‌بینی محاکم اداری، استفاده از قضات مطلع و مجرب است که به منافع عمومی بیش از منافع خصوصی توجه دارد و بهتر می‌توانند سیاست‌های اقتصادی جدید دولت را که در قوانین منعکس شده، درک کرده و اجرا کنند.^۱ چگونه می‌توان امر خطیر قضا و روابط ناشی از اعمال اقتدارات و حقوق عمومی را به دست قضات کم‌تجربه و حتی بی‌اطلاع از قواعد حقوق اداری و ضوابط خاص حقوق عمومی سپرد.^۲

با توجه به خلأهای موجود در نظام آموزش حقوق عمومی در کشور، قضات و دست‌اندرکاران نظام دادرسی اداری کشور نیز همچنان با تکیه بر اندوخته‌ها و آموزش‌های دانشگاهی علم حقوق که بیشتر مبتنی بر دادرسی‌های عمومی در حوزه حقوقی و کیفری ترسیم شده است، امر دادرسی را به عهده دارند.

۱.۲. قضاوت اداری با رویکرد حقوق خصوصی و کیفری

به طور کلی، در فرایند دادرسی، قاضی اهمیت کلیدی دارد^۳ و اصولاً قضاوت اداری ریشه در فهم قاضی اداری از مبانی حقوق عمومی دارد. به‌کارگیری و استفاده از اصول و مبانی حقوق عمومی است که به قضاوت اداری ویژگی می‌بخشد و آن را از رسیدگی‌های کیفری و مدنی متمایز می‌سازد.^۴

نوع وظایف دادرسان در دعاوی اداری ایجاب می‌کند که قضات اداری آموزش‌های ویژه‌ای ببینند و نحوه استخدام آنها به گونه‌ای دیگر باشد.^۵ رسیدگی به دعاوی اداری تنها از عهده کسانی برمی‌آید که با بنیادهای حقوق عمومی و شاخه‌های آن از جمله حقوق اداری و مقتضیات اداره آشنا باشند و با این دیدگاه نسبت به صدور رأی اقدام نمایند.^۶

۱. صدرالحفاظی، سید نصرالله، *نظارت قضایی بر اعمال دولت در دیوان عدالت اداری*، تهران: نشر شهریار، ۱۳۷۲، صص ۷۷-۷۸.

۲. همان، ص ۵۷.

۳. شمس، عبدالله، *آیین دادرسی مدنی*، جلد ۱، تهران: نشر دراک، چاپ یازدهم، ۱۳۸۵، صص ۱۶۵-۱۵۴.

۴. دومیشل آندره و پی‌یر لالومی، *حقوق عمومی*، ترجمه ابوالفضل قاضی، تهران: نشر دادگستر، چاپ اول، ۱۳۷۵، ص ۱۴.

۵. احمدوند، یاسر، *عدالت اداری در حقوق ایران*، تهران: انتشارات جاودانه جنگل، چاپ اول، ۱۳۹۰، ص ۱۱۲.

۶. طباطبایی، مؤتمنی، منوچهر، *حقوق اداری تطبیقی*، تهران: انتشارات سمت، ۱۳۸۵، صص ۶۵-۶۷.

لذا گفته شده است، از مشکلات اساسی دیوان عدالت اداری، از همان آغاز تأسیس، وجود قضات غیرمتخصص در شعب دیوان عدالت اداری بوده است؛ به نحوی که قضات به کار گرفته شده در دیوان عدالت اداری عموماً از تربیت‌یافتگان حوزوی یا حقوق‌دانان حقوق خصوصی و کیفری بوده‌اند^۱ و متأثر از این موضوع دادرسان این دیوان هنوز به طور کامل در فضای حقوق عمومی و بالخصوص حقوق اساسی تصمیم‌گیری نمی‌کنند، بلکه بیشتر به سمت حقوق خصوصی و کیفری متمایل‌اند.^۲

این در حالی است که حقوق مدنی و خصوصی نسبت به روابط دولت با کارمندان و کارگران قابل تطبیق و اجرا نیست. مبنای مسئولیت دولت هم در مقابل اشخاص ثالث و هم در مقابل کارمندان او در عبارتی از قانون مدنی ذکر نشده، بلکه این روابط مبتنی بر اصول عالی عدالت است. لذا قاضی اداری وظیفه دارد، حقوق و وظایف متقابل دولت و کارگران او را در انجام خدمات عمومی به استنباط شخصی خود و مستقیماً از روی وجدان و اصول عدالت و انصاف تعیین نماید.^۳ لذا گفته شده است، لازم است قضات اداری در تماس مداوم با نیازها و اقتضائات اداره باشند و قضات اداری آموزش اداری دیده باشند تا بتوانند فهم حقوق اداری را تداوم بخشند.^۴

رویکرد و قضاوت از منظر اصول حاکم بر حقوق خصوصی را در آرای مختلف هیئت عمومی دیوان عدالت اداری می‌توان مشاهده نمود، به عنوان مثال هیئت عمومی دیوان عدالت اداری در آرای متعدد خود از جمله شماره ۵۵۸ مورخ ۱۳۷۰/۳/۷، ۱۹۵ مورخ ۱۳۶۸/۹/۶، ۵۹ مورخ ۱۳۷۱/۴/۳۰، ۳۳ مورخ ۱۳۷۵/۲/۲۹، ۱۳۰ مورخ ۱۳۷۷/۶/۲۱، ۱۹۷ مورخ ۱۳۷۹/۶/۲۰ و ۲۲۸ مورخ ۱۳۹۱/۵/۸ به صورت مطلق تصریح نموده است که رسیدگی به دعاوی ناشی از عقود و قراردادهای که جنبه ترافیعی دارند، خارج از صلاحیت دیوان عدالت اداری است؛ در حالی که از منظر

۱. انصاری، ولی‌الله، *آموزش در دیوان عدالت اداری در مجموعه مقالات همایش دیوان عدالت اداری: صلاحیت قضایی و دادرسی اداری*، انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی، ۱۳۸۸، ص ۴۷۱.

۲. امامی محمد و حمید شاکری، *نقش دادرسی اداری در صیانت از قانون اساسی با تأکید بر دیوان عدالت اداری، قضاوت*، بهار ۱۳۹۶ شماره ۸۹، ص ۳.

۳. موسی، جوان، *مبانی حقوق*، جلد ۱، تهران: انتشارات رنگین، چاپ اول، ۱۳۲۶، ص ۲۸.

4. Bell, John- Boyron- Whittaker, Simon: *Principles Of French Law*, Oxford University. 1998 p 177

حقوق عمومی، آن دسته از قراردادهایی که بین اداره و افراد به منظور تأمین خدمات عمومی و مبتنی بر قواعد حقوق عمومی منعقد می‌شوند، قرارداد اداری تلقی شده^۱ و رسیدگی به شکایات ناشی از آنها نیز در صلاحیت دیوان عدالت اداری قرار دارد.^۲ همان‌گونه که ملاحظه می‌شود، عدم امکان جذب قضات بدون سوابق حقوقی و کیفری به طور اجتناب‌ناپذیری باعث تضعیف فضای حقوق عمومی و حقوق اداری در دیوان عدالت اداری و تزیق اندیشه‌هایی شده که بیشتر در بستر حقوق خصوصی رشد یافته است و حل این مشکل، مستلزم تغییر قانون و اصلاح نحوه جذب قضات است.^۳

۱.۳. عدم کارایی تکیه صرف به سابقه قضایی در انتصاب قضات دیوان عدالت اداری

تجربه دهه‌های گذشته نحوه جذب و به‌کارگیری قضات در دیوان عدالت اداری در کنار بررسی تطبیقی این موضوع نشان می‌دهد که در روند تأمین قضات دیوان عدالت اداری لازم است، اصلاحاتی صورت پذیرد. انتصاب قضات به صرف داشتن سابقه قضایی، هیچ‌گونه ثمره عملی برای ورزیدگی، تخصص‌گرایی و کسب تجربه به منظور رسیدگی به دعاوی اداری مطروحه در صلاحیت دیوان عدالت اداری را نداشته است و در مواردی دیده می‌شود، عدم اشراف به اقتضائات و قواعد حاکم بر حقوق عمومی موجب دور شدن دیوان عدالت اداری از اهداف خود شده است؛ لذا صرف تکیه بر تجربه قضایی در خصوص قضات دیوان عدالت اداری فاقد کارایی لازم است؛ چرا که اولاً دیوان عدالت اداری دارای آیین دادرسی خاص است و تجربه صرف سایر محاکم حقوقی و کیفری در نحوه قضاوت در این دیوان کارگشا نخواهد بود. ثانیاً تعدد قوانین و مقررات و موضوعات دعاوی مطروحه در دیوان به نحوی است که قضات جدیدالورود با هر اندازه سابقه قضایی با تنوعی از خواسته‌ها روبرو می‌شوند.

۱. نجابت‌خواه، مرتضی و فرهنگ فقیه لاریجانی، تأملی در صلاحیت دیوان عدالت اداری در رسیدگی به دعاوی ناشی از قراردادهای استخدامی، فصلنامه مطالعات حقوق عمومی، دوره ۴۶، شماره ۲، ص ۲۴۰.
۲. ابریشمی‌راد محمدامین و حسین آئینه‌نگینی، نقد رویه قضایی محاکم ایران در رسیدگی به دعاوی راجع به قراردادهای اداری، فصلنامه حقوق اداری، شماره ۲۱، زمستان ۱۳۹۸، ص ۵۱؛ مولاییگی، غلامرضا، صلاحیت و آیین دادرسی دیوان عدالت اداری، تهران: جنگل، چاپ سوم، ۱۳۹۵، صص ۴۰ و ۴۱.
۳. آقایی طوق مسلم و حسن لطفی، حقوق اداری (۱)، تهران: شرکت سهامی انتشار، چاپ اول، ۱۳۹۸، ص ۳۱۳.

بنا به مراتب، با توجه به گسترش تحصیلات تکمیلی در کشور، بهتر است قضاتی برای دیوان تعیین شوند که تحصیلات حقوق عمومی داشته باشند و بهتر است که قانون‌گذار به جای عبارت «در یکی از گرایش‌های رشته حقوق» عبارت «مدرک تحصیلی آنها کارشناسی ارشد یا دکترا در گرایش حقوق عمومی» را می‌آورد. اینکه یک قاضی سال‌ها پس از اخذ تجربه در محاکم حقوقی و کيفری به دیوان عدالت اداری منتقل شود، مصداق بارز «به‌کارگیری نابجای تجربه و تخصص» به حساب آمده و یک ایراد اساسی است که البته آثار نامطلوبش در آرای قضایی صادره هویدا است.^۱

۱.۴. تنوع و پیچیدگی رسیدگی در دعاوی اداری

رسیدگی به شکایاتی که در دیوان عدالت اداری مطرح می‌شود، به تبع گستره و تنوع اقتدارات حاکمیتی واحدهای دولتی و مؤسسات عمومی، بسیار متنوع تخصصی و پیچیده است.^۲ لذا تعدد سازمان‌های طرف شکایت و نیز تنوع موضوعات مورد بررسی، همچنین پیچیدگی دعاوی اداری، از جمله مؤلفه‌های فعالیت قضایی این نهاد نسبت به دیگر مراجع قضایی است.^۳ پراکندگی و گستردگی و تورم قوانین و مقررات مربوط حوزه‌های تحت رسیدگی در دیوان عدالت اداری و عدم وجود منابع آموزشی مکفی و کارآمد باعث شده است که دسترسی و فهم قوانین جاری در این زمینه دشوار گردد. به موجب ماده ۱۰ قانون تشکیلات و آیین دادرسی دیوان عدالت اداری تصمیمات و اقدامات واحدهای دولتی اعم از وزارتخانه‌ها، سازمان‌ها، مؤسسات، شرکت‌های دولتی، شهرداری‌ها، سازمان تأمین اجتماعی، تشکیلات و نهادهای انقلابی و مؤسسات وابسته به آنها در صلاحیت دیوان عدالت اداری قرار دارد. بنابراین، به غیر از قوانین مصوب مجلس شورای اسلامی، اعمال مقامات اداری، نهادهای تنظیم‌گر و بخشنامه‌های مقامات اداری ذی‌صلاح، می‌تواند منجر به ایجاد شکایت در دیوان عدالت اداری گردد. این صلاحیت‌های

۱. مولائی، آیت و فردین مرادخانی، پیشین، ص ۱۴۱.

۲. کاشانی، جواد، مطالعه‌ای در قانون جدید دیوان عدالت اداری، مجله پژوهش حقوق و سیاست، ۱۳۸۶، شماره ۲۲، ص ۹۳.

۳. همتی، مجتبی، تحلیل قانون دیوان عدالت اداری از منظر استانداردهای خاص دادرسی منصفانه اداری؛ با نگاهی به رویه دادگاه اروپایی حقوق بشر، فصلنامه پژوهش حقوق عمومی، سال نوزدهم، زمستان ۱۳۹۵، شماره ۵۵، ص ۱۷.

گسترده دیوان در رسیدگی به شکایات، در حالی است که توجه به تغییر مداوم مقررات توسط مقامات اداری، عدم تنقیح و نبود آموزش تخصصی از معضلات رسیدگی در دیوان عدالت اداری است. متعاقب پیچیدگی سیستم حقوقی تکنیکی بودن دعاوی و عدم وجود نیروی تخصصی مناسب از نظر کمی و کیفی از عوامل کند شدن جریان دادرسی بیان شده است.^۱ ظرافت‌های اعمال اداری دولت و پیچیدگی‌های دادرسی اداری ایجاب می‌کند که صرفاً آشنایان به دانش حقوق اداری و یا حداقل، دانش‌آموختگان حقوق عمومی، طی فرایند آموزشی متفاوت با دوره مقدماتی قضایی دادرسان دادگاه‌های کیفری و حقوقی به خدمت دیوان درآیند.^۲ بنابراین اشتراط دارا بودن مدرک کارشناسی ارشد در گرایش‌های یادشده می‌تواند به تخصصی‌تر شدن کادر قضایی دیوان بینجامد؛^۳ چراکه اگر نظارت قضایی توسط قاضی متخصص در دیوان عدالت اداری به درستی انجام شود، موجب تضمین قضایی و حفظ حقوق فردی و اجتماعی است.^۴

۱.۵. گسترش و پویایی حقوق اداری و به‌کارگیری قضات متخصص در دیوان عدالت اداری

در شرایط کنونی، قاطبه قضات دیوان عدالت اداری، دارای مطالعات و تخصص در حوزه حقوق خصوصی، کیفری‌اند و مطالعات رسمی اندکی در زمینه دادرسی اداری دارند. این وضعیت باعث شده است که آرای صادره از سوی دیوان عدالت اداری، صیغه حقوق عمومی ضعیفی داشته باشند و به همین خاطر است که دیوان با وجود سه دهه فعالیت، هنوز نتوانسته است نزد جامعه حقوقی، رویه حقوق اداری قابل قبولی ارائه کند و آرای شعب و هیئت عمومی دیوان عدالت اداری موجب تحول و منشأ اثر در حقوق اداری کشور نبوده و کمتر به عنوان متن علمی و تحول آفرین مورد استناد حقوق دانان حوزه حقوق عمومی قرار گرفته است.

۱. باوری، اسدالله، حق برخورداری از دادرسی منصفانه و آیین دادرسی نوین، فصلنامه حقوق اساسی، ۱۳۸۳، شماره ۲، ص ۲۸۴.

۲. محمودی، جواد، قانون جدید دیوان عدالت اداری در بوته نقد، نشریه حقوق اساسی، سال چهارم، تابستان ۱۳۸۶، شماره ۸، ص ۲۲۶.

۳. محمودی، جواد، بررسی تحلیلی دادرسی اداری در حقوق ایران، تهران: جنگل، جاودانه، چاپ اول، ۱۳۹۰، ص ۴۹.

۴. دلاوری، محمدرضا، قانون تشکیلات و آیین دادرسی دیوان عدالت اداری در نظم حقوقی کنونی، تهران: انتشارات آویشن شمال، چاپ اول، ۱۳۹۲، صص ۳۵-۳۶.

به کارگیری قضات ناآشنا با حقوق عمومی یکی از مهم‌ترین مشکلات دیوان عدالت اداری است و تا زمانی که این مشکل رفع نشود، نمی‌توان از دیوان عدالت اداری انتظار ایجاد تحولی در حقوق اداری داشت.^۱ اگر قضات دیوان عدالت اداری، متخصصانی در حوزه دادرسی اداری بودند، این مهم می‌توانست به گسترش دادرسی اداری در ایران کمک شایانی بکند. اما تاکنون نمی‌توان ادعا کرد که دیوان عدالت اداری توانسته باشد در رویه‌های خود آیین دادرسی خاصی را رقم بزند. نکته جالب توجه در فرانسه این است که بسیاری از اصول حاکم بر آیین دادرسی اداری از سوی شورای دولتی و رویه‌های قضایی آن به وجود آمده است.^۲

۱.۶. لزوم گزینش و آموزش تخصصی قضات مطابق سیاست‌های کلی نظام

در بند چهارم سیاست‌های کلی «امنیت قضایی» ابلاغی مقام معظم رهبری مورخ ۱۳۸۱/۷/۲۱ ضرورت «تخصصی کردن رسیدگی به دعاوی در سطوح مورد نیاز» تصریح شده است. در سیاست کلی قضایی پنج‌ساله ابلاغ شده توسط مقام معظم رهبری ابلاغی - ۰۹/۰۲/۱۳۸۸ ارتقای سطح گزینش و آموزش و نیز توسعه منابع انسانی (قضایی و اداری) متناسب با نیازمندی‌های روز، در راستای اجرای وظایف محوله در قانون اساسی مورد تأکید قرار گرفته است. به منظور تخصصی کردن رسیدگی به دعاوی در دیوان عدالت اداری، در سالیان اخیر، معاونت‌های تخصصی قضایی ایجاد شده است.

اما صرف تخصصی شدن شعب دیوان عدالت اداری در موضوعات بدون استفاده از قضات متخصص، چندان نمی‌تواند مثمر ثمر واقع شود. لازمه اثربخشی به این موضوع آموزش قضات، قبل از ورود به دیوان عدالت اداری است.^۳ لذا ضروری است، در راستای جامعه عمل پوشانیدن به سیاست‌های کلی، با توجه به نیازهای روز و ضرورت‌های موجود، گزینش و آموزش قضات دیوان عدالت اداری به صورت اختصاصی از میان فارغ‌التحصیلان دوره‌های تحصیلی تکمیلی حقوق عمومی صورت پذیرد تا دیوان عدالت اداری جایگاه حقیقی خود را در نظام حقوقی کشور ایفا نماید.

۱. مولائی، آیت و فردین مرادخانی، پیشین، ص ۱۴۰.

۲. هداوند، مهدی، *حقوق اداری تطبیقی*، جلد ۲، تهران: انتشارات سمت، ۱۳۸۹، ص ۷۳۷.

۳. نجابت‌خواه، مرتضی و فرهنگ فقیه لاریجانی، پیشین، ص ۴۵.

۲. الزامات انتصاب و به‌کارگیری قضات در دیوان عدالت اداری

پیشنهاد تربیت و به‌کارگیری قضات متخصص در دیوان عدالت اداری، به منظور تخصصی شدن رسیدگی و تقویت دیوان عدالت اداری از مطالبات همیشگی اساتید حقوق عمومی بوده است.^۱ رسیدگی به دعاوی اداری مستلزم آشنایی با قواعد ویژه حقوق اداری و حقوق عمومی است و در راستای همین تخصص‌گرایی است که دادگاه اختصاصی برای رسیدگی به دعاوی اداری ایجاد شده است تا با رویکرد تخصص‌گرایی و با توجه به مقتضیات دعاوی اداری با سرعت و دقت دعاوی را مورد رسیدگی قرار دهد. از همین رو، گفته شده است اساساً دلیل ایجاد دادگاه‌های تخصصی اداری، فقدان تخصص قضات دادگاه‌های عمومی و آشنا نبودن آنان با اصول و مقتضیات حقوق اداری است، لذا مهم‌ترین دلیل ایجاد دادگاه اداری اختصاصی اداری موضوع تخصص قضات ذکر شده است.^۲

امروز فعالیت‌های اجتماعی و اقتصادی به قدری گسترش یافته است که برای رسیدگی به اختلافات ناشی از موضوعات تخصصی، تخصصی شدن مراجع دادرسی به عنوان یک نیاز و ضرورت احساس می‌شود. بنابراین، با عنایت به اینکه فلسفه ایجاد دادگاه‌های اختصاصی و خصوصاً دیوان عدالت اداری به مثابه دادگاه عام اداری، تخصصی شدن رسیدگی است، ضروری است، قضات دیوان عدالت اداری با توجه به زمینه‌های تحصیلی، دارای تخصص و تحصیلات در گرایش‌های حقوق عمومی و دیگر گرایش‌های مرتبط با این حوزه باشند و از بدو به‌کارگیری، ضمن گذارندن دوره کارآموزی عمومی، به‌صورت اختصاصی دوره آموزش و کارآموزی مرتبط با حوزه تخصصی دعاوی اداری را نیز طی کنند. در حالی که در شرایط فعلی، قضات دادگاه‌های کیفری و حقوقی بدون هیچ‌گونه کارآموزی و آموزشی تخصصی در دیوان عدالت اداری مشغول به خدمت می‌شوند که به نوعی نقض غرض است، خصوصاً اینکه قانون اساسی در دو اصل یکصد و هفتادم و یکصد و هفتاد و سوم، صلاحیت‌های ویژه‌ای را به صورت مجزا برای دیوان عدالت اداری برشمرده که به لحاظ صلاحیت و حوزه رسیدگی با محاکم عمومی دادگستری

۱. استوارسنگری، کوروش، *تعدد آرای وحدت رویه دیوان عدالت اداری در خصوص یک موضوع، همایش ملی قانون تشکیلات و آیین دادرسی دیوان عدالت اداری ۳ سال پس از اجراء*، تهران: انتشارات دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری، ۱۳۹۵، ص ۴۲.

۲. رستمی، ولی، پیشین، ص ۸.

متفاوت است. لذا از حیث نحوه به‌کارگیری قضات در دیوان عدالت اداری، هیچ تفاوتی میان این دیوان و سایر محاکم دادگستری وجود ندارد و قضات دادگاه‌های عمومی پس از انتصاب به عنوان قاضی دیوان عدالت اداری به صورت تجربی، آن هم طی مدت‌های طولانی، در خلال صدور آرای قضایی و به شیوه آزمون و خطا، با حوزه‌های تخصصی گسترده و پیچیده مرتبط با دیوان عدالت اداری آشنا می‌شوند.

متأثر از همین موضوع در طرح اصلاح موادی از قانون تشکیلات و آیین دادرسی دیوان عدالت اداری که در کمیسیون حقوقی و قضایی مجلس به تصویب رسیده است و در نوبت طرح در صحن علنی مجلس شورای اسلامی قرار دارد، حکم ماده ۴ قانون تشکیلات و آیین دادرسی دیوان عدالت اداری مصوب ۱۳۹۲ مبنی بر انتصاب قضات دیوان با ده سال سابقه کار قضایی و پیش‌بینی پنج سال سابقه برای قضات دارای تحصیلات تکمیلی در طرح اصلاحی نیز تکرار شده است. مع‌ذک در تبصره الحاقی به ماده ۴ پیش‌بینی شده است که دارندگان مدارک دکتری در گرایش‌های مورد نیاز در صلاحیت دیوان با داشتن شرایط منصب قضا موضوع قانون شرایط انتخاب قضات دادگستری با اولویت دارندگان مدرک دکتری حقوق عمومی، پس از جذب و گذراندن دوره کارآموزی عمومی و تخصصی متناسب با صلاحیت‌های دیوان عدالت اداری با ابلاغ رئیس قوه قضائیه به سمت دادرسی‌علی‌البدل دیوان عدالت اداری منصوب می‌شوند که داشتن سابقه قضایی برای این افراد شرط نیست. چگونگی جذب و تعداد مورد نیاز در هر سال از محل مجوز استخدامی قوه قضائیه و مدت کارآموزی عمومی و تخصصی مطابق قوانین به موجب آیین‌نامه‌ای تعیین می‌شود که ظرف مدت سه ماه توسط رئیس دیوان تهیه می‌شود و به تصویب رئیس قوه قضائیه می‌رسد. پیش‌بینی این اصلاح مهم‌ترین گام در راستای اصلاح انتصاب قضات در دیوان عدالت اداری در تاریخ تشکیل این نهاد محسوب می‌شود که می‌تواند به کارآمدی نسبی آن بینجامد. اگر چه تا رسیدن به نقطه مطلوب که انتصاب کلیه قضات با تحصیلات حقوق عمومی در دیوان عدالت اداری است، فاصله دارد. مضاف بر اینکه بررسی آثار این اصلاح را می‌بایست با بررسی آیین‌نامه پیش‌بینی شده در تبصره و نحوه عملیاتی شدن آن، مورد ارزیابی قرار داد.

۳. جذب و آموزش قضات اداری در فرانسه

در حقوق عمومی فرانسه این اعتقاد وجود دارد که قضات عادی دادگاه‌های فرانسوی تحت تأثیر مفاهیم و اصول حقوق خصوصی قرار دارند و نوع رسیدگی آنها با حقوق خصوصی سازگارتر است تا حقوق عمومی.^۱ لذا ایجاد نظام دادرسی اداری مجزا، ناشی از دو علت است: یکی توسعه بی‌سابقه فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی دولت است که رسیدگی به دعاوی ناشی از آنها مستلزم وجود قضات و کارشناسان حقوقی با صلاحیت، متخصص و دارای شناخت ویژه از مسائل اداری است و علت دیگر نیز صلاحیت و شایستگی محاکم اداری در رسیدگی به دعاوی مرتبط با اقتدارات اداری و اجرای عدالت در روابط دولت و افراد است.^۲

در فرانسه، فرایند و سیستم جذب قضات دادگاه‌های عمومی و دادگاه‌های اداری به صورت کاملاً مجزا پیش‌بینی شده است؛ بدین نحو که قضات دادگاه‌های عمومی عمدتاً از میان فارغ‌التحصیلان مدرسه ملی قضایی، و قضات دادگاه‌های اداری و شورای دولتی عموماً از فارغ‌التحصیلان مدرسه ملی اداری انتخاب می‌شوند.

در خصوص قضات دادگاه‌های عمومی، کارآموزان مدرسه ملی قضایی از میان فارغ‌التحصیلان دانشگاه و از طریق آزمون جذب می‌شوند. لذا کارکرد اصلی این مدرسه آموزش قضات و دادستان‌های عمومی آینده فرانسه است.^۳ وجود این نهاد خاص بر دو مزیت استوار است: اول اینکه قضاوت حرفه‌ای خاص است که متضمن آموزش خاص می‌باشد؛ دوم اینکه تحصیل مشترک کارآموزان ارتباط سودمندی را از نظر روحیه همکاری و همدلی، بین آنان ایجاد می‌نماید که ارزشمند است.^۴ البته مدرسه ملی قضایی تنها راه ورود به دادگاه‌های عمومی نیست و راه‌های دیگری نیز برای تصدی منصب قضا وجود دارد؛ از جمله اینکه دانش‌آموختگان دکتری حقوق پس از تأیید کمیسیون بررسی،^۵ می‌توانند متصدی سمت قضایی شوند.^۶

۱. همان ص ۱۱.

۲. همان، ص ۱۵.

3. E. Aguilera, "The French legal system" Edited by Ministry of Justice, 2012, p 9.

4. Giuseppe Di Federico. "RECRUITMENT, PROFESSIONAL EVALUATION AND CAREER OF JUDGES AND PROSECUTORS IN EUROPE", Research Center for Judicial Studies (CeSROG), University of Bologna, Italy., 2005, p 52.

5. commission d'avancement.

6. Giuseppe Di Federico. "RECRUITMENT, PROFESSIONAL EVALUATION AND CAREER OF JUDGES AND PROSECUTORS IN EUROPE", Research→

اما در خصوص به‌کارگیری قضات محاکم اداری باید گفت، در فرانسه جذب قضات اداری از طریق روش‌های متنوع صورت می‌پذیرد که مهم‌ترین شیوه انتخاب قضات اداری، از میان فارغ‌التحصیلان مدرسه ملی اداری است. ذکر این نکته ضروری است که قضات اداری فرانسه در دو دسته قابل مطالعه‌اند: اعضای شورای دولتی و اعضای دادگاه‌های اداری، اعم از بدوی و تجدیدنظر که موضوعات مربوط به اعضای شورای دولتی و دادگاه‌های اداری در کد عدالت اداری فرانسه مورد تصریح قرار گرفته است.^۱ با عنایت به این موضوع، لازم است جذب قضات در دادگاه‌های اداری و شورای دولتی به صورت مجزا مورد مطالعه قرار گیرد:

۳.۱. فرایند استخدام قضات دادگاه‌های اداری

دادگاه‌های اداری از سال ۱۹۵۳ تأسیس شده‌اند و قاضی دادگاه در همه موضوعات مرتبط، جز مواردی که به صورت مستقیم در شورای دولتی مطرح می‌شود، صلاحیت رسیدگی دارد. در سراسر کشور فرانسه ۴۱ دادگاه اداری وجود دارد که ۳۰ دادگاه در شهرهای اصلی فرانسه قرار دارند و ۱۱ دادگاه دیگر در سرزمین‌های تحت‌الحمایه فرانسه واقع شدند. دادگاه اداری پاریس بزرگ‌ترین دادگاه اداری در فرانسه است که ساختار سازمانی مخصوصی دارد. دادگاه‌های اداری در مجموع، حدود ۱۸۳ هزار پرونده را در سال ۲۰۰۷ مورد قضاوت قرار دادند که این موضوع اهمیت دادگاه اداری را به لحاظ کمیت دعاوی مطروحه نشان می‌دهد.

دادگاه‌های اداری تجدیدنظر، نهاد تازه تأسیس‌اند که سابقه تأسیس آن به سال ۱۹۸۷ می‌رسد. قبل از ایجاد دادگاه تجدیدنظر، تمام قضاوت‌های دادگاه‌های تجدیدنظر به صورت مستقیم در شورای دولتی مطرح می‌شد. این امر با توجه به تعداد روزافزون موارد پرونده‌ها، موجب بار اضافی برای شورا شد و بنابراین ایجاد یک سطح متوسط دادگاه، به عنوان نهاد تجدیدنظرخواه پیش‌بینی شد. تجدید نظر از آرای دادگاه‌های اداری به طور معمول توسط دادگاه‌های اداری تجدیدنظر

←Center for Judicial Studies (CeSROG), University of Bologna, Italy., 2005, pp 47-48.

1. aca-europe (European association composed of the Court of Justice of the European Union) , “ADMINISTRATIVE JUSTICE IN EUROPE”, Report for France, History, purpose of the review and classification of administrative acts, definition of an administrative authority, 2014, p 5.

انجام می‌شود، البته در برخی موارد جزئی به صورت استثنایی صلاحیت رسیدگی مرحله تجدیدنظر در صلاحیت شورای دولتی قرار دارد.

در سال ۲۰۰۷، دادگاه‌های تجدیدنظر حدود ۲۶۰۰۰ حکم صادر کردند و به طور کلی میزان درخواست تجدیدنظر در مورد پرونده‌های اداری به طور قابل توجهی پایین‌تر از موضوعات مدنی است که به اعتقاد بسیاری از صاحب‌نظران، این مسئله بیانگر عدالت اداری و کیفیت مطلوب رسیدگی، و عامل دیگر نیز تصمیم‌گیری دادرسان اداری براساس رویه‌هایی شورای دولتی است.^۱ قضات دادگاه‌های اداری بدوی و تجدیدنظر، هر چند با قضات شورای دولتی متفاوت‌اند، هر دو به یک سازمان تعلق دارند و عمدتاً از میان فارغ‌التحصیلان مدرسه ملی اداری انتخاب می‌شوند.^۲ مأموریت مدرسه ملی اداری، منحصراً آموزش و تربیت مسئولین و مدیران دولتی است و از جمله وظایف دیگر آن آماده کردن قضات اداری آشنا با مسائل و امور اداری تعریف شده است. در تاریخچه دادگاه‌های اداری، گذراندن دوره آموزشی در مدرسه ملی اداری، یکی از روش‌های متداول برای تربیت قضات اداری بوده است.

داوطلبان ورود به دادگاه‌های اداری می‌بایست در آزمون اختصاصی ورود به مدرسه ملی اداری که در قانون پیش‌بینی شده است، شرکت نمایند و پس از قبولی، دوره آموزشی تخصصی خود را در مدرسه ملی اداری (ENA)^۳ طی کنند و پس از اخذ مدرک تحصیلی و پشت سر گذاشتن مراحل آموزش، به عنوان قاضی اداری منصوب می‌شوند.^۴ ورودی‌های مدرسه ملی اداری از طریق آزمون عمومی انتخاب می‌شوند^۵ و در واقع جذب قضات اداری از طریق به‌کارگیری دانش‌آموختگان مدرسه ملی اداری روش اصلی جذب و استخدام قضات دادگاه‌های اداری است.^۶

1. M Patrick, President, Administrative Court of Appeal of Versailles, "ADMINISTRATIVE JUSTICE IN FRANCE", 11th ANNUAL AIJA TRIBUNALS CONFERENCE in association with the Council of Australasian Tribunals, 5-6 June 2008, p 7.

2. Hugo Flavier, Charles Froger. "Administrative Justice in France. Between Singularity and Classicism", 3(2) BRICS Law Journal 80-111, 2016, p 89.

3. Ecole Nationale d'Administration.

4. aca-europeaca-europe (European association composed of the Court of Justice of the European Union), "ADMINISTRATIVE JUSTICE IN EUROPE", Report for France, History, purpose of the review and classification of administrative acts, definition of an administrative authority, 2014, p 6.

5. Article R233-1.

6. Article L233-2.

از جمله مواد و منابع آزمون ورودی، می‌توان به منابع حقوق عمومی از جمله قانون اساسی و سایر متون حقوقی در حکم قانون اساسی، معاهدات و سایر منابع حقوق بین‌الملل، معاهدات و اسناد نهادهای اتحادیه اروپا، کنوانسیون اروپایی ضمانت حقوق بشر و آزادی‌های بنیادین، رویه‌های قضایی در حوزه حقوق اساسی و حقوق اداری، نهادهای قضایی مثل شورای قانون اساسی، اصل تفکیک دادگاه‌های اداری و دادگاه‌های عمومی (قضایی)، حقوق بنیادین و آزادی‌های عمومی، حقوق اساسی، ساختار (تشکیلات) و عملکرد اداره، ساختار ادارات غیرمتمرکز، عدم تمرکز، شوراهای محلی، همکاری محلی، اشخاص حقوق عمومی و نهادهای حقوق خصوصی، مؤسسات عمومی، نهادهای مدافع منافع عمومی، روابط اداره با ارباب رجوع و شهروندان و... اشاره نمود. بخشنامه‌ای که در تاریخ ۲۸ سپتامبر ۲۰۱۲ تصویب شده، به برنامه‌ریزی نوع سؤالات برای استخدام قضات اداری پرداخته است.^۱

دوره ۳۱ ماهه کارآموزی و آموزش قضات اداری، بعد از پذیرش در مدرسه ملی اداری انجام می‌شود. در این دوره، مهارت‌های گوناگونی آموزش داده می‌شود. کارآموزی مقدماتی در دادگاه منطقه‌ای آموزش داده می‌شود. آموزش نحوه رسیدگی به شکایت، فرایند پرونده‌ها، نوشتن گزارش، انجام تحقیقات، توسعه و ارتقای مهارت‌ها از جمله مسائل مطرح در دوره کارآموزی است. علاوه بر انجام کارآموزی عملی و حرفه‌ای در دادگاه، بخشی از کارآموزی به کارآموزی خارج از سیستم قضایی در یک اداره دولتی محلی یا انجمن‌های مرتبط اختصاص دارد و کارآموزان قضایی را قادر می‌سازد تا به صورت ملموس و حقیقی با مسائل و چالش‌های کاری آشنا شوند.^۲

بنابراین، بخشی از این قضات مانند اعضای شورای دولتی از مدرسه ملی اداری استخدام می‌شوند، اما با توجه به نیاز به تعداد روزافزون قضات در سال‌های اخیر، راه‌های دیگری برای استخدام، مانند مسابقات ویژه‌ای که هر ساله برای انتخاب قضات جدید از میان کارمندان دولتی، وکلا و فارغ التحصیلان حقوقی با تحصیلات بالا برگزار می‌شود.^۳

۱. سلطانی، سیدناصر، *مبانی قانونی و روش‌های جذب و آموزش قضات محاکم اداری در فرانسه*، تهران: پژوهشگاه قوه قضائیه، چاپ اول، ۱۳۹۲، صص ۱۳-۱۸.

2. Ecole National de la Magistrature, 2017, p 13.

3. M Patrick, President, Administrative Court of Appeal of Versailles, "ADMINISTRATIVE JUSTICE IN FRANC", 11th ANNUAL AIJA TRIBUNALS→

استخدام قضات، بر اساس آزمون رقابتی، از سال ۲۰۱۲ دائمی شده است.^۱ پذیرش به وسیله برگزاری آزمون سراسری (کتبی و شفاهی) انجام می‌شود و دارندگان مدرک کارشناسی با حداقل ۲۵ سال سن و همچنین کارمندان دولت می‌توانند در آن شرکت کنند.^۲ روش استخدام از میان کارمندان دولت، راه را برای جذب فارغ‌التحصیلات حقوق با تجربه فراهم می‌سازد. این شیوه خاص، به یک مسیر مهم از لحاظ کیفیت و کمیت، در راستای جذب قضات اداری تبدیل شده است.^۳

در واقع آزمون تصدی قضاوت در دادگاه‌های اداری به دو صورت انجام می‌شود؛ در رقابت خارجی افرادی که دارای مدرک تحصیلی مورد نیازند، در آزمون ورودی مدرسه ملی اداری شرکت می‌کنند و در رقابت داخلی، آزمون از میان خدمت‌گزاران دولتی و قضات دادگاه‌های عادی و دیگر کارکنان غیرنظامی یا نظامی که دارای چهار سال خدمت عمومی مؤثر باشند، در تاریخ ۳۱ دسامبر هر سال برگزار می‌شود.^۴ در همین راستا، قضات دادگاه‌های عادی، استادان ارشد که دارای سمت‌های دائمی در دانشگاه هستند، کارمندان ارشد دولتی، مدیران ارشد، غیرنظامیان یا خدمت‌گزاران نظامی که در خدمت دولت‌اند، حسب تجربه و شرایطی که در مواد عدالت اداری پیش‌بینی شده است، می‌توانند به عنوان قاضی در دادگاه اداری منصوب شوند.^۵

در عمل نسبت قابل توجهی از قضات، چه از مدرسه عالی اداری آمده یا از روش‌های دیگر جذب شده باشند، دارندگان مدارک کارشناسی ارشد و بالاتر در حقوق عمومی‌اند. آزمون‌های ورودی مدرسه عالی اداری همچنین شامل امتحانی در مواد حقوق عمومی است. آموزش‌های مدرسه عالی اداری، اگر چه چندوجهی و در موضوعات مختلف است، همیشه حقوق عمومی در میان این آموزش‌ها، جایگاه اساسی و بسیار مهمی داشته است. از میان قضاتی که جذب و

←CONFERENCE in association with the Council of Australasian Tribunals , 5-6 June 2008, pp 8-9.

1. Hugo Flavier, Charles Froger. "Administrative Justice in France. Between Singularity and Classicism", 3(2) BRICS Law Journal 80-111, 2016, p 89 .

۲. سلطانی، سیدناصر، پیشین، صص ۸-۱۰.

3. aca-europe (European association composed of the Court of Justice of the European Union) , 2014. "ADMINISTRATIVE JUSTICE IN EUROPE", Report for France, History, purpose of the review and classification of administrative acts, definition of an administrative authority, p 6.

4. Article L233-6.

5. Article L233-4-1.

استخدام در دادگاه‌های اداری، تجربه حرفه‌ای در این حوزه داشته‌اند، تعداد قابل توجهی از ایشان در دعاوی و پرونده‌های اداری و مالی صاحب نظر و تجربه‌اند.^۱

۳.۲. جذب قضات در شورای دولتی فرانسه

به موجب ماده ۵۲ قانون اساسی، مصوب ۱۲ دسامبر ۱۷۹۹ فرانسه، شورای دولتی وظیفه طرح لوایح قانونی و تنظیم اداره عمومی و حل فصل مشکلات ناشی از موضوعات اداری را به عهده خواهد داشت. مجموعه وظایف این شورا نقشی دوگانه برای این مرجع به عنوان مشاور دولت و عالی‌ترین مرجع قضایی اداری ایجاد کرده است.^۲ شورای دولتی تقریباً متشکل از ۳۰۰ عضو است که عمدتاً از فارغ‌التحصیلان برجسته مدرسه عالی علوم اداری تشکیل شده‌اند یا اینکه به صورت انتصاب خاص، از سوی دولت برگزیده می‌شوند.^۳ با اینکه شورای دولتی تقریباً ۳۰۰ عضو دارد، به دلیل اینکه اعضای آن به طور موقت به سایر مناصب سیاسی مانند مدیران ارشد، وزارتخانه‌های مختلف، رؤسای سازمان‌های دولتی، سفیران و... نیز منصوب می‌شوند، تعداد واقعی اعضای شورای دولتی در یک زمان معین معمولاً بین ۱۵۰ تا ۲۰۰ است.^۴

شورای دولتی استخدام خود را با یک نهاد بزرگ دیگر، یعنی دیوان محاسبات، تقسیم می‌کند که این استخدام از طریق مدرسه ملی اداری انجام می‌شود و داوطلبان برای ورود به نهادهای اصلی اداری باید در آزمون ورودی مدرسه ملی اداری، مطابق دستورالعمل ۹ اکتبر ۱۹۴۵ شرکت کنند و بر حسب درجه‌ای که به دست می‌آورند، وضعیت شغلی آنها تعیین می‌گردد. شورای دولتی و دیوان محاسبات و تحقیقات مالی نسبت به پذیرفته‌شدگانی که نمرات برتر را کسب نموده‌اند، اقدام می‌کنند. ضمناً باید متذکر شد که فقط دانشجویان در این مسابقه شرکت نمی‌کنند، بلکه

۱. سلطانی، سیدناصر، پیشین، صص ۷-۸.

۲. آشتیانی، محمدحسن، بررسی تاریخی شورای دولتی فرانسه، مجله قضاوت، سال سوم، آبان ۱۳۸۳، شماره ۲۷، ص ۵۷.

۳. دانشپور بخشایشی، عیسی، بررسی شورای دولتی فرانسه و صلاحیت‌های آن، فصلنامه علامه، پاییز ۱۳۸۶، شماره ۱۵، ص ۲۹.

4. M Patrick, President, Administrative Court of Appeal of Versailles, "ADMINISTRATIVE JUSTICE IN FRANCE", 11th ANNUAL AIJA TRIBUNALS CONFERENCE in association with the Council of Australasian Tribunals, 5-6 June 2008, p 6.

تعدادی از مستخدمین دولت که دارای تجربه کاری‌اند، نیز در این آزمون شرکت می‌نمایند^۱ بنابراین، اکثر اعضای شورای دولتی از میان فارغ‌التحصیلان مدرسه ملی اداری که دارای بیشترین شایستگی‌اند، با برگزاری امتحانات رقابتی انتخاب می‌شوند. مدرسه ملی اداری پس از جنگ جهانی دوم، توسط ژنرال دوگل به منظور آموزش کارمندان ارشد و تربیت مقامات عالی رتبه دولت فرانسه، تأسیس شد. قضات شورای دولتی در مدرسه ملی اداری، اصول عالی اداری را به خوبی فرا می‌گیرند. قضات مذکور در مدرسه ملی اداری ابتدا به عنوان کارورز، سپس تحت عنوان ممیز و نهایتاً در سن ۴۵ سالگی به عنوان مستشار انتخاب می‌شوند.^۲

با این حال، استخدام توسط امتحان رقابتی مدرسه ملی اداری ENA تنها مسیر ورود به شورای دولتی نیست. بلکه امکان انتصاب از جانب هیئت دولت نیز وجود دارد که این نوع انتخاب در ماده 133- Art. L کد عدالت اداری (CJA) مورد تصریح قرار گرفته است. همچنین در روشی مشابه، یک روش جدید در سال ۲۰۱۲ در قانون دادگاه‌های اداری در ماده Article 9-133* R کد عدالت اداری فرانسه پیش‌بینی شد که مطابق آن انتصاب از سوی رئیس‌جمهور نیز امکان‌پذیر است.^۳ در این روش درصد کمی از انتصابات به انتخاب دولت اختصاص داده شده است. ضمن اینکه حق انتخاب اعضای شورای دولتی از میان قضات دادگاه‌های اداری و دادگاه تجدیدنظر، محفوظ است و علاوه بر آن بخشی از اعضای شورای دولتی از میان افرادی که تجارب حرفه‌ای ویژه دارند و دارای مهارت‌های لازم در مباحث دادگاه‌های اداری هستند، مثل وکلا، دیپلمات‌ها، افسران، دانشگاهیان و... با نظر رئیس‌جمهور منصوب می‌شوند.^۴ لذا این اختیار برای رئیس‌جمهور وجود دارد که به صورت محدود، افراد شاخص حوزه اداری را تحت عنوان ارتقا، به عضویت در شورای دولتی منصوب می‌نماید.^۵ اولین فردی که با استفاده از اختیار

۱. رضائی‌زاده، محمدجواد، پیشین، ص ۷۰.

2. Flavier & Froger, 2016, p 88 .

3. Code de justice administrative Partie réglementaire, 2013.

4. aca-europe (European association composed of the Court of Justice of the European Union) , 2014. "ADMINISTRATIVE JUSTICE IN EUROPE", Report for France, History, purpose of the review and classification of administrative acts, definition of an administrative authority, p 6.

5. M Patrick, President, Administrative Court of Appeal of Versailles , "ADMINISTRATIVE JUSTICE IN FRANC", 11th ANNUAL AIJA TRIBUNALS→

رئیس‌جمهور معرفی گردید، یک استاد حقوق عمومی بود که به صورت دائم و مادام‌العمر به عنوان عضو شورای دولتی منصوب گردید.^۱

اعضای دادگاه‌های اداری و دادگاه اداری تجدیدنظر دارای سه درجه‌اند: قاضی، قاضی ارشد و رئیس^۲ که بعضی رؤسای دادگاه‌های اداری تجدیدنظر، عضو شورای دولتی نیز هستند.^۳ ذکر این نکته ضروری است که رؤسای دادگاه‌های تجدیدنظر دارای خدمات مؤثر هشت‌ساله هستند و با پیشنهاد شورای عالی دادگستری اداری و دادگاه‌های اداری تجدیدنظر، به ریاست دادگاه تجدیدنظر ارتقا پیدا می‌کنند^۴ و بعضی از قضات دادگاه تجدیدنظر اداری، در طول مشاغل حرفه‌ای با توجه به شایستگی‌های حرفه‌ای به عضویت شورای دولتی در می‌آیند.^۵ نظام خاص انتصاب قضات در شورای دولتی نشان می‌دهد که یکی از مهم‌ترین دلایل جایگاه و اهمیت شورای دولتی در فرانسه، مرهون به‌کارگیری قضات متخصص، با آموزش‌های تخصصی و تفصیلی در حقوق عمومی و حقوق اداری است.

به نحوی که این شورا در طول حیات خود، کارنامه درخشانی ارائه نموده و حتی مخالفین سرسخت سیستم دادرسی مستقل اداری را نیز به تحسین واداشته است. شورای دولتی از جنبه مشورتی بزرگ‌ترین گنجینه علمی در حقوق اداری فرانسه محسوب می‌شود و به عنوان برترین مشاور و راهنمای دولت در معضلات اداری و حقوقی، از چنان اعتباری برخوردار است که در تدوین قوانین عادی و حتی قانون اساسی با آن مشورت می‌شود.^۶ امروزه بسیاری از رویه‌های قضایی شورا به صورت قانون در آمده و احکام قطعی شورا بدون کمترین مقاومتی صمیمانه

←CONFERENCE in association with the Council of Australasian Tribunals , 5-6 June 2008, p 6.

1. Flavier & Froger, 2016, p 88 .

2. Article L231-2.

3. M Patrick, President, Administrative Court of Appeal of Versailles , “ADMINISTRATIVE JUSTICE IN FRANC”, 11th ANNUAL AIJA TRIBUNALS CONFERENCE in association with the Council of Australasian Tribunals , 5-6 June 2008, p 8.

4. Article L234-2.

5. M Patrick, President, Administrative Court of Appeal of Versailles , “ADMINISTRATIVE JUSTICE IN FRANC”, 11th ANNUAL AIJA TRIBUNALS CONFERENCE in association with the Council of Australasian Tribunals , 5-6 June 2008, p 8-9.

۶. صدرالحفاظی، سید نصرالله، پیشین، ص ۲۸.

توسط مسئولان مربوطه اجرا شده و حتی یک مورد خلاف آن مشاهده نشده است و حتی تصور مقاومت در برابر آنها فرضی بعید به نظر می‌رسد. همچنین شورا از چنان حرمت و اعتباری در فرانسه برخوردار است که دولت با وجود داشتن حق برکناری اعضای آن، برای ملاحظه افکار عمومی هرگز دست به چنین اقدامی نمی‌زند و حتی در یک مورد تصمیم این شورا منجر به سقوط کابینه و استعفای رئیس‌جمهوری گردیده است.^۱

۱. همان، ص ۲۹.

نتیجه‌گیری

دیوان عدالت اداری از مهم‌ترین و تأثیرگذارترین ارکان قوه قضائیه است که نقش عظیمی در حفظ و احیای حقوق عامه پس از انقلاب اسلامی ایفا نموده است، اما در مقایسه با نهادی همچون شورای دولتی فرانسه تأثیرگذاری چشمگیری در تحول و پیشرفت حقوق عمومی و خصوصاً مباحث مرتبط با حقوق اداری نداشته است.

در کنار سابقه و قدمت تاریخی و ساختار سنجیده شورای دولتی در فرانسه، از مهم‌ترین دلایل موفقیت دادگاه‌های اداری و در رأس آن شورای دولتی را در فرانسه، تخصص و آموزش خاص قضات دادگاه‌های اداری و شورای دولتی فرانسه حول محور حقوق عمومی، خصوصاً در مدرسه ملی اداری باید دانست که باعث ارتقای جایگاه و اثرگذاری شورای دولتی در نظام حقوقی فرانسه و شناخته شدن آن به عنوان مبدأ حقوق اداری در فرانسه شده است.

در تاریخ تشکیل دیوان عدالت اداری، قضات این دیوان صرفاً با شرط سابقه قضایی در این دیوان منصوب شده‌اند و هیچ‌گونه الزامی مبنی بر تخصص و تحصیل در حوزه حقوق عمومی و آموزش و کارآموزی تخصصی پیش‌بینی نشده است. در مقایسه با دیوان عالی کشور، هر چند انتصاب قضات با تجربه در دیوان عالی کشور با توجه به رسیدگی شکلی این دیوان ضروری محسوب می‌شود، با وجود این، رسیدگی ماهوی در شعب دیوان عدالت اداری، صلاحیت‌های گسترده دیوان عدالت اداری مطابق اصول یکصد و هفتاد و یکصد و هفتاد و سوم قانون اساسی و همچنین جایگاه هیئت عمومی دیوان عدالت اداری که تصمیمات آن علاوه بر شعب دیوان عدالت اداری برای همه دستگاه‌های اجرایی لازم‌الاتباع است، در مقایسه با دیوان عالی کشور گویای این مهم است که صرف تکیه بر تجربه به منظور انتصاب قضات دیوان عدالت اداری، بدون در نظر گرفتن تخصص و آموزش‌های لازم در حوزه‌های مرتبط با حقوق عمومی و حقوق اداری، کارایی لازم را نداشته است.

مضاف بر اینکه اقتضائات و اصول خاص حقوق عمومی، پیچیدگی دعاوی اداری، تنوع صلاحیت شعب و حوزه اختیارات هیئت عمومی دیوان عدالت اداری، تورم قوانین و مقررات مرتبط، ضعف نظام آموزش حقوق عمومی در دانشگاه‌های کشور و... دلالت بر این معنا دارد که لازم است قضات دیوان عدالت اداری به صورت اختصاصی از میان دانش‌آموختگان دوره‌های تحصیلات تکمیلی حقوق عمومی انتخاب شوند و علاوه بر آموزش‌های عمومی دوره‌های

کارآموزی تخصصی را برای آشنایی با صلاحیت‌ها و حوزه‌های تخصصی مرتبط با دیوان عدالت اداری طی نمایند.

بنابراین، فلسفه تأسیس دیوان عدالت اداری را به مثابه مرجع دادرسی اداری، باید صلاحیت‌های خاص این نهاد و رسیدگی تخصصی در حوزه حقوق اداری دانست که این رسیدگی تخصصی مستلزم به کارگیری قضات متخصص حوزه حقوق عمومی و برگزاری دوره‌های کارآموزی تخصصی است که در همین راستا، طرح اصلاح موادی از قانون آیین دادرسی و تشکیلات دیوان عدالت اداری، تمهیداتی را به منظور به کارگیری قضات در دیوان عدالت اداری برای دارندگان مدرک دکتری حقوق عمومی پیش‌بینی نموده است که این اقدام گامی بلند در راستای تحقق مطالبات همیشگی اساتید حقوق اداری مبنی بر لزوم انتصاب قضات متخصص در دیوان عدالت اداری است. لکن اصلاح این فرایند تا رسیدن به نقطه مطلوب که مستلزم داشتن تحصیلات تکمیلی در حقوق عمومی و آموزش تخصصی برای کلیه قضات دیوان است، فاصله زیادی دارد. مضاف بر اینکه بررسی و تحلیل نهایی در خصوص اصلاحات پیش‌بینی شده، بعد از تصویب نهایی قانون و تنظیم و تصویب آیین‌نامه اجرایی موضوع ماده ۴ طرح اصلاح موادی از قانون تشکیلات و آیین دادرسی دیوان عدالت اداری قابل سنجش و ارزیابی است.

فهرست منابع

الف) منابع فارسی

کتاب

۱. احمدوند، یاسر، *عدالت اداری در حقوق ایران*، تهران: انتشارات جاودانه جنگل، چاپ اول، ۱۳۹۰.
۲. استوارسنگری، کوروش، *تعدد آرای وحدت رویه دیوان عدالت اداری در خصوص یک موضوع، همایش ملی قانون تشکیلات و آیین دادرسی دیوان عدالت اداری ۳ سال پس از اجراء*، تهران: انتشارات دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری، ۱۳۹۵.
۳. آقای، محب الله، *بررسی تطبیقی آیین دادرسی دیوان عدالت اداری ایران و شورای دولتی فرانسه*، تهران: انتشارات جاودانه جنگل، چاپ اول، ۱۳۸۹.
۴. آقای طوق، مسلم و حسن لطفی، *حقوق اداری (۱)*، تهران: شرکت سهامی انتشار، چاپ اول، ۱۳۹۸.
۵. انصاری، ولی الله، *آموزش در دیوان عدالت اداری در مجموعه مقالات همایش دیوان عدالت اداری: صلاحیت قضایی و دادرسی اداری*، انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی، ۱۳۸۸.
۶. دلآوری، محمدرضا، *قانون تشکیلات و آیین دادرسی دیوان عدالت اداری در نظم حقوقی کنونی*، تهران: انتشارات آویشن شمال، چاپ اول، ۱۳۹۲.
۷. دومیشل، آندره و پی‌یر لالومی یر، *حقوق عمومی*، ترجمه ابوالفضل قاضی، تهران: نشر دادگستر، چاپ اول، ۱۳۷۵.
۸. رضائی‌زاده، محمدجواد، *محاکم اداری در فرانسه و صلاحیت آن‌ها در رسیدگی به دعاوی اداری*، تهران: مدیریت، چاپ اول، ۱۳۸۴.
۹. سلطانی، سیدناصر، *مبانی قانونی و روش‌های جذب و آموزش قضات محاکم اداری در فرانسه*، تهران: پژوهشگاه قوه قضائیه، چاپ اول، ۱۳۹۲.

۱۰. شمس، عبدالله، *آیین دادرسی مدنی*، جلد ۱، تهران: نشر دراک، چاپ یازدهم، ۱۳۸۵.
۱۱. صدرالحفاظی، سید نصرالله، *نظارت قضایی بر اعمال دولت در دیوان عدالت اداری*، تهران: نشر شهریار، ۱۳۷۲.
۱۲. طباطبایی مؤتمنی، منوچهر، *حقوق اداری تطبیقی*، تهران: انتشارات سمت، ۱۳۸۵.
۱۳. قاضی، ابوالفضل، *گفتارهایی در حقوق عمومی*، تهران: نشر دادگستر، چاپ اول، ۱۳۷۵.
۱۴. محمودی، جواد، *بررسی تحلیلی دادرسی اداری در حقوق ایران*، تهران: جنگل، جاودانه، چاپ اول، ۱۳۹۰.
۱۵. موسی، جوان، *مبانی حقوق*، جلد ۱، تهران: انتشارات رنگین، چاپ اول، ۱۳۲۶.
۱۶. مولاییگی، غلامرضا، *صلاحیت و آیین دادرسی دیوان عدالت اداری*، تهران: جنگل، چاپ سوم، ۱۳۹۵.
۱۷. نجابت‌خواه، مرتضی، *عدالت اداری و پیش‌شرط‌های تحقق آن در قانون دیوان عدالت اداری*، همایش ملی قانون تشکیلات و آیین دادرسی دیوان عدالت اداری ۳ سال پس از اجراء، تهران: انتشارات دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری، ۱۳۹۵.
۱۸. نوین، پرویز، *حقوق اداری تطبیقی*، تهران: انتشارات تدریس، ۱۳۸۶.
۱۹. نوین، پرویز، *اصول حقوق عمومی*، تهران: انتشارات جنگل و تدریس، چاپ اول، ۱۳۹۰.
۲۰. هداوند، مهدی، *حقوق اداری تطبیقی*، جلد ۲، تهران: انتشارات سمت، ۱۳۸۹.
۲۱. ویژه، محمدرضا، *نشست علمی بررسی لایحه تشکیلات و آیین دادرسی دیوان عدالت اداری*، مجموعه گفتارهایی در دیوان عدالت اداری، تهران: مرکز مطبوعات و انتشارات قوه قضاییه، چاپ اول، ۱۳۹۴.

مقاله

۲۲. آشتیانی، محمدحسن، *بررسی تاریخی شورای دولتی فرانسه*، مجله قضاوت، سال سوم، آبان ۱۳۸۳، شماره ۲۷.

۲۳. ابریشمی‌راد، محمدمامین و حسین آئینه‌نگینی، نقد رویه قضایی محاکم ایران در رسیدگی به دعاوی راجع به قراردادهای اداری، فصلنامه حقوق اداری، شماره ۲۱، زمستان ۱۳۹۸.
۲۴. امامی، محمد و حمید شاکری، نقش دادرسی اداری در صیانت از قانون اساسی با تأکید بر دیوان عدالت اداری، قضاوت، بهار ۱۳۹۶ شماره ۸۹.
۲۵. دانشپور بخشایشی، عیسی، بررسی شورای دولتی فرانسه و صلاحیت‌های آن، فصلنامه علامه، پاییز ۱۳۸۶، شماره ۱۵.
۲۶. زارعی، محمدحسین، مصاحبه تخصصی: حقوق عمومی کارکردها و چالش‌ها، مجله حقوق عمومی، اسفند ۱۳۸۵، شماره ۲.
۲۷. کاشانی، جواد، مطالعه‌ای در قانون جدید دیوان عدالت اداری، مجله پژوهش حقوق و سیاست، ۱۳۸۶ شماره ۲۲.
۲۸. محمودی، جواد، قانون جدید دیوان عدالت اداری در بوته نقد، نشریه حقوق اساسی، سال چهارم، تابستان ۱۳۸۶، شماره ۸.
۲۹. مولائی، آیت و فردین مرادخانی، عدم استقلال آیین دادرسی اداری در چارچوب قانون دیوان عدالت اداری، نشریه علمی پژوهشی فقه و حقوق اسلامی، سال هشتم، پاییز و زمستان ۱۳۹۶، شماره ۱۵.
۳۰. نجابت‌خواه، مرتضی و فرهنگ فقیه لاریجانی، تأملی در صلاحیت دیوان عدالت اداری در رسیدگی به دعاوی ناشی از قراردادهای استخدامی، فصلنامه مطالعات حقوق عمومی، دوره ۴۶، شماره ۲.
۳۱. همتی، مجتبی، تحلیل قانون دیوان عدالت اداری از منظر استانداردهای خاص دادرسی منصفانه اداری؛ با نگاهی به رویه دادگاه اروپایی حقوق بشر، فصلنامه پژوهش حقوق عمومی، سال نوزدهم، زمستان ۱۳۹۵، شماره ۵۵.
۳۲. یآوری، اسدالله، حق برخورداری از دادرسی منصفانه و آیین دادرسی نوین، فصلنامه حقوق اساسی، ۱۳۸۳، شماره ۲.

جزوه

۳۳. رستمی، ولی، «جزوه حقوق اداری تطبیقی»، دوره کارشناسی ارشد حقوق عمومی، دانشگاه تهران، پاییز ۱۳۸۵.

ب) منابع انگلیسی

Books

34. Bell, John- Boyron- Whittaker, Simon: *Principles Of French Law*, Oxford University .1998.
35. *Code of Administrative Justice Regulatory Part – Council of State decrees*, 2013, Most recent version of the text 3 October 2013 - Document generated 11 November 2013 - Copyright (C) 2007-2008 Legifrance.
36. *Code de justice administrative Partie réglementaire - Décrets en Conseil d'Etat*, Dernière modification du texte le 05 juillet 2013 - Document généré le 15 juillet 2013.

Articles

37. Hugo Flavier, Charles Froger. "Administrative Justice in France. Between Singularity and Classicism", 3(2) *BRICS Law Journal* 80–111, 2016.
38. aca-europe (European association composed of the Court of Justice of the European Union), 2014. "ADMINISTRATIVE JUSTICE IN EUROPE", Report for France, History, purpose of the review and classification of administrative acts, definition of an administrative authority.
39. Frydman ,M Patrick, President, Administrative Court of Appeal of Versailles, "ADMINISTRATIVE JUSTICE IN FRANC", 11th ANNUAL AIJA TRIBUNALS CONFERENCE in association with the Council of Australasian Tribunals , 5-6 June 2008 .
40. E. Aguilera , "The French legal system" Edited by Ministry of Justice 2012.
41. Ecole National de la Magistrature, 2017, national school for the judiciary The spirit of laws thrives at the ENM, 10 rue des frères bonie / 33080 bordeaux cedex / france. Giuseppe Di Federico. "RECRUITMENT, PROFESSIONAL EVALUATION AND CAREER OF JUDGES AND PROSECUTORS IN EUROPE", Research Center for Judicial Studies (CeSROG), University of Bologna, Italy .2005.